

Bartáková, Jarmila

Adjektiva vyjadrujúce zoslabenú mieru vlastnosti v slovenčine a češtině

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1993, vol. 42, iss. A41, pp. [99]-108

ISBN 80-210-0883-0

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100621>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JARMILA BARTÁKOVÁ

ADJEKTÍVA VYJADRUJÚCE ZOSLABENÚ MIERU VLASTNOSTI V SLOVENČINE A ČEŠTINE

Adjektíva ako slovný druh slúžia v jazyku na pomenovanie príznakov a vlastností substancií. Sú schopné vyjadriť vlastnosť priamo (neodvodené akostné adjektíva) alebo nepriamo, keď vlastnosť vyplynie zo vzťahu substancie k určitému deju, k určitej činnosti (deverbatívum), zo vzťahu substancie k inej substancii (desubstantívum) alebo zo vzťahu substancie k vlastnosti (deadjektívum). Z onomaziologických kategórií sa pri deadjektívach uplatňuje modifikácia, pri deverbatívach a desubstantívach mutácia. Dvojaké komunikačné začlenenie – zobrazovacie a hodnotiace súčasne – majú predovšetkým modifikáty akostných adjektív. Sú schopné vyjadriť s vlastnosťou i zvýšenie alebo zníženie miery jej výskytu. Spravidla ide o statické, kvalitatívno-quantitatívne vlastnosti substancií, ktoré možno vnímať zmyslami – ich zafarbenie, vek, rozmer, tvar, stav, chuť, teplotu, v prípade živých bytostí i niektoré z ich fyzických a psychických vlastností. Bázové adjektíva príslušných deadjektív vytvárajú často antonymné páry: *mladý – starý, malý – veľký, chudý – tlstý, ostrý – tupý, mäkký – tvrdý, sladký – horký, biely – čierny* a pod. Od mnohých možno tvoriť adverbia, ktoré podobne ako východzie adjektíva môžu byť i intenzifikačne modifikované (*málo, máličko, sladko, sladúčko, primálo*), abstraktné substantíva typu *mladosť, čistota, staroba* i slovesá s významom „stával sa takým, akým je príslušný adjektívny základ“ (*zelenieť, zmenšovať sa, chladnúť*). Vymedzená skupina adjektív sa slovotvorne odlišuje od čisto vzťahových tým, že ich možno stupňovať, a to nielen priamo, synteticky, pomocou ustálených gramatických morférov (*mladší, najmladší*, čes. *nejmladší*) ale i analyticky, opisom, spojením s prislovkami stupňa a miery (*trochu, slabo, veľmi, príliš* + adjektívum) či prostou komparáciou typu *sladký ako med* alebo, čo nás najväčšmi zaujíma, slovotvorne synteticky, modifikovaním základu pomocou sufixov a prefixov (slov. *modraslý, milučký, veličtný, velikánsky, priveľký*, čes. *modravý, namodralý, velikánský*) prípadne skladaním (slov. *bledomodrý, svetlomodrý*). Slovotvorne syntetickým stupňovaním vznikajú rôzne dlhé rady sémanticky synonymných modifikátov bázových adjektív, ktoré sa navzájom líšia iba stupňom intenzity inak zhodnej vlastnosti, prípadne silou expresívneho prídychu. V tomto smere sa intenzifikačné adjektíva

podobajú substantívam, ktoré podobne sekundárnymi derivátmi vyjadrujú deminutivnosť, augmentatívnosť i expresivitu.

Slovotvorne syntetické stupňovanie sa môže uskutočňovať dvoma smermi – znižovaním alebo zvyšovaním miery vlastnosti. Podľa toho existujú a) adjektíva, pri ktorých dochádza k oslabeniu základovej vlastnosti, b) adjektíva intenzifikované, ktoré vyjadrujú buď eufemisticky (deminutívno-expresívne adjektíva, napr. *malučičký*) alebo dysfemisticky (slov. *veličizný, veličazný, velikánsky*, čes. *velikánský*) zvýšenú mieru základovej vlastnosti a c) adjektíva vyjadrujúce jej nadbytočnosť (slov. *priveľký*). Medzi jednotlivými typmi intenzifikácie sú v slovenčine a češtine značné diferencie. Cieľom príspevku sú prvé z nich.

Adjektíva s významom oslabenia možno sémanticky charakterizovať ako adjektíva, ktoré „v malej miere sú také, aké je ich bákové adjektívum“. Sú to modifikáty základu tvorené sufixami, prefixami alebo kombináciou oboch:

1. sufixálne modifikovanie

1.1 slov.: $Z_A + av(ý)$

čes.: $Z_A + av(ý)$

Slovotvorný model typu *modravý, sladkavý* je spoločný pre obidva jazyky a zhoduje sa v nich i čo do sémantického významu, ktorý možno analyticky vyjadriť spojeniami „trochu, málo, česky i poněkud + adjektívum“ alebo pri farbách zloženinami typu „bledo-, svetlo- + adjektívum“, česky dvojslovnými spojeniami s adverbiami „bledě alebo světle + adjektívum“. Zhodná je i jeho nevelká frekvencia.

Sufix *-av(ý)* sa pripája k adjektívnomu slovotvornému základu, ktorý vyjadruje najčastejšie farbu (slov. *belavý, černavý, hnedavý, šedavý, žltavý*, čes. *bělavý, černavý, hnědavý, šedavý, žlutavý*), menej chuť (slov. *horkavý, kyslavý, sladkavý*, čes. *kyselavý, hořkavý*) a iba ojedinele iné vnemy (slov. *hladkavý, tvrdavý, mokravý*, čes. *bledavý, snědavý*). F. Trávníček (1951) pre češtinu uvádza i podoby ako *chabavý* ľud. hovor. od *chabý* alebo *slabavý* od *slabý*. Z dnešného hľadiska pokladá deadjektívne adjektíva za pôvodne činné dejové adjektíva utvorené príponou *-v(ý)* z deadjektívnych sloviess (modratí se – *modra-vý*), ktoré časom získali zoslabujúci význam a začali sa pociťovať ako odvođeniny priamo z adjektív utvorené sufixom *-av(ý)*. V prospech tohto výkladu hovoria i ojedinelé hláskové alternácie v niekoľkých prípadoch (slov. *le/e* : *biely – belavý, čierny – černavý*, čes. *í/ě* : *bílý – bělavý*), ktoré pri odvozovaní od slovesného základu odpadajú (slov. *belieť sa, černieť sa*, čes. *bělati se*).

Sufix *-av(ý)* ako taký nie je v slovenčine a češtine iba kvantifikujúcim afixom pri deadjektívach. Nájdeme ho pri deverbatívach, ktorým pridáva sprievodný význam istej náklonnosti k pomenúvanej činnosti (slov. *šebotavý*, čes. *mlaskavý*) a v slovenčine i pri adjektívach od deminutívnych substantív (*čipkavý, stopkavý* z *čipka, stopka*), ktorým pridáva význam podobnosti s bákovým substantívom. Častý výskyt *-k-* pri derivátoch od deminutív mohol v istom zmysle prispieť k prehodnoteniu morfeatického šviku pri adjektívach typu *sladkavý, hladkavý, horkavý* a tak spôsobiť vydelenie variantného sufixu *-kav(ý)*.

1.1.1 slov.: $Z_A + kav(ý)$ čes.:

Variantný model s derivačnou, resp. modifikačnou morférou *-kav(ý)* je známy iba v slovenčine. Nie je veľmi frekventovaný. Vyjadruje o niečo slabšiu mieru vlastnosti než adjektíva na *-av(ý)*, s ktorými tvorí veľmi často dvojice. Býva to v prípade, keď adjektívny slovtvorný základ končí na konsonant, pred ktorým je vokál (*červen-avý* : *červen-kavý*, *hned-avý* : *hned-kavý*, *zelen-avý* : *zelen-kavý*) alebo slabikotvorné *ř, ě* (*tvrd-avý* : *tvrd-kavý* : *žlt-avý* : *žlt-kavý*). Kde slovtvorný základ končí skupinou konsonantov, páry sa netvoria, iba podoby na *-av(ý)* (*mokr-avý*, *modr-avý*). Výnimku tvorí dvojica *kysl-avý* : *kysel-kavý*, kde posledná podoba predpokladá verbálny, nie adjektívny základ (od *kyselit*, *prikyselit*), čím možno vysvetliť vsunutú *-e-* v základe. Prípady s konsonantickou skupinou základu končiacou na *-k* (*sladk-avý*, *hork-avý*, *hladk-avý*, čes. *hořk-avý*) adjektíva na *-kav(ý)* iba pripomínajú, ale derivačne patria k predchádzajúcemu typu.

Deadjektívam na *-kav(ý)* sú sémanticky blízke i desubstantíva typu *popolavý* : *popolkavý*, *kučeraavý* : *kučerkavý*, ktoré rovnako ako podoby od adjektív tvoria expresívno-intenzifikačné, pozitívne ladené páry.

Z osihotených podôb, ktoré zachycuje SSJ, možno uviesť ešte i ďalšie adjektíva na *-av(ý)*, ku ktorým by teoreticky bolo možné utvoriť podoby s *-k* (*belavý*, *sinavý*, *šedavý*, *bledavý*), práve tak ako k adjektívam s *-k*-podoby bez neho (*studenkavý*, *sivkavý*, *šediukavý*). Z hovorovej oblasti uvádza SSJ pár *lilavý* : *lilkavý* od prevzatého nesklonného adjektíva *lila*.

1.2 slov.: $Z_A + ast(ý)$ čes.:

Model na *-ast(ý)* vyjadruje kvantitatívno-zoslabujúcu modifikáciu adjektívneho základu podobne ako typ na *-av(ý)*. V slovenčine je veľmi častý, pokým v češtine sa nevyskytuje vôbec. Adjektívum v základe vyjadruje spravidla zmyslami vnímateľné vnemy ako farbu sledovanej substancie (*červenastý*, *černastý*, *hnedastý*, *modrastý*, *šedastý*, *zelenastý*, *žltastý*), chuť (*sladkastý*, *horkastý*, *kyslastý*, *trpkastý*), stupeň svetlosti (*svetlastý*, *bledastý*, *šerastý*), konzistenciu (*hustastý*, *tvrdastý*), tvar (*okružlastý*, *dlhastý*), teplotu (*chladnastý*, *teplastý*), pri živej bytosti i jej niektoré fyzické alebo duševné nedostatky (*hluchastý*, *chudastý*, *tučnastý*, *sprostastý*).

Sufix *-ast(ý)* nie je v slovenčine iba nositeľ intenzifikačného príznaku. Nájdeme ho i pri desubstantívach, ktoré modifikuje v zmysle podobnosti so substantívom základu (*šupinastý*, *ružastý*). Adjektívum *plešivastý* vzniklo modifikovaním desubstantívneho adjektíva *plešivý*.

1.2.1. slov.: $Z_A + kast(ý)$ čes.:

K-ový variant modelu $Z_A + ast(ý)$ má obdobné vlastnosti ako *k*-ový variant modelu $Z_A + av(ý)$. Využíva ho iba slovenčina, a to špeciálne pri farbách. Vyjadruje o niečo väčšie zníženie intenzity vlastnosti než model na *-ast(ý)*, k čomu pridáva pozitívne expresívne ladenie. So základným modelom na *-ast(ý)* podobne vytvára dvojice, keď slovtvorný základ končí na konsonant, pred ktorým je vokál (*červen-astý* : *červen-kastý*,

hned-astý : *hned-kastý*, *siv-astý* : *siv-kastý*, *zelen-astý* : *zelen-kastý*) alebo slabikotvorné *ř*, *ř* (*tvrd-astý* : *tvrd-kastý*, *žlt-astý* : *žlt-kastý*). Ak základ končí na skupinu konsonantov, dublety s *-k-* netvorí, iba podoby na *-ast(ý)*, napr. *svetl-astý*, *tučn-astý*, *hust-astý*, *sprost-astý*. Podoby *ružovkastý*, *pomerančovkastý* a *plešivkastý* sú modifikácie desubstantívnych adjektív na *-ov(ý)*, resp. *-iv(ý)* so sémantickým významom slabej podobnosti so substantívom bázy.

Vznik synonymného variantu *-kast(ý)* možno vysvetliť podobne ako variant *-kau(ý)* dodatočným vyčlenením po prehodnotení morféme z deadjektív, kde *-k-* patrí do slovotvorného základu (*trpk-astý* > *trp-kastý*, podobne *horkastý*, *sladkastý*) alebo z desubstantív typu *fialk-astý*, *mlák-astý*, *bodk-astý* s významom podobnosti.

1.3 slov.: $Z_A + ist(ý)$ čes.:

Deadjektíva tvorené sufixom *-ist(ý)* ako *belasistý*, *černistý* i *čiernistý*, *zelenistý*, *temnistý*, *tmavistý*, *okružlistý*, *chladistý*, *teplistý* sa vyskytujú iba v slovenčine. V SSJ majú väčšinou pri sebe obmedzujúci kvalifikátor *zried.*, z toho dôvodu nemožno s nimi v súčasnosti veľmi rátať. Ich sémantický význam „nie celkom, trochu + adjektívum” sa v podstate zhoduje s predchádzajúcimi modelmi. Expresívny príznak nemajú. B. Letz (1950) a J. Horecký (1971) uvádzajú menej známe podoby na *-ist(ý)* ako *hrubistý*, *mladistý*, *chorľavistý* a knižné, záporne prefigované adjektívum *nezdravistý*. Modifikačná morféma *-ist(ý)* sa vyskytuje najčastejšie pri základoch zakončených na konsonanty *d*, *t*, *n*, *l*, ktoré podliehajú mäkkčeniu (*mladý* – *mladistý*, *zlatý* – *zlatistý*, *temný* – *temnistý*, *okružlý* – *okružlistý*). Možno práve uvedená mäkkostná alternácia, ktorej sa slovenčina vo svojom systéme spravidla vyhýba a nevyužíva ju ani pre expresívne účely, môže byť jednou z príčin neproduktívnosti tohto modelu.

Sufix *-ist(ý)* dnes nájdeme skôr pri desubstantívach s významom „majúci, pripomínajúci bázové substantívum” ako *hrotistý*, *vápenistý*, *močaristý*, *plamenistý*, *zrnistý* ap.

Záver: Sufixálnu modifikáciu za účelom intenzifikácie využíva hlavne slovenčina, čeština sa obmedzuje iba na jediný model $Z_A -av(ý)$. Jej dominantným postupom je však prefixálno-sufixálne modifikovanie typu *načernalý*, *zahnědlý*, *pohublý* rozvedené v bode 3.

2. prefixálne modifikovanie

Prefigované podoby adjektív v intenzifikačnej funkcii nie sú veľmi časté. V obidvoch jazykoch nájdeme iba dva vcelku neproduktívne typy:

2.1. slov.: prefix + A čes.: prefix + A

Ide o spojenia adjektív s predponou **po-** (slov. *počerný*, *potemný*, *pohrubý*, *pohlúpy*, *posprostý*, čes. *pochladný*, *posteklý* a nárečové *pobílý*, *pošpatný*) a **na-**, ktorá v češtine príberá kvantitu, teda **ná-** (slov. *našialový*, *nahrdzavý*, *nakyslý*, *nasprostý*, čes. *náčerný*, *náčervený*, *nákyslý*, *nátepľý*, *nášikmý*). Uvádzajú ich slovníky SSJ a SSJČ z diel starších autorov spravidla s obmedzujúcimi kvalifikátormi ako *zried.*, *zastar.*, prípadne

nárečové. Ich sémantický význam možno analyticky vyjadriť spojeniami „trochu, slabo + adjektívum” alebo v češtine i „poněkud, nepříliš + adjektívum”.

Do istej miery možno k tejto skupine pričleniť i záporne prefigované prípady (slov. *nevel'ký, nestarý, nemladý*, čes. *nevel'ký*) s významom „nie veľmi + adjektívum”. Farebné odtiene takto modifikovať nemožno.

2.2 slov.: prefix + A_{komp} čes.: prefix + A_{komp} .

Vyjadrenie zmenšenej intenzity vlastnosti prefigovaním adjektív v komparatíve je obmedzené v oboch jazykoch na niekoľko málo prípadov týkajúcich sa hlavne veku a rozmerov substancie. Z predpôn sa angažuje iba **po-** (slov. *pomladší, postarší, poslabší, pohrubší, pokratší, pomenší*, čes. *postarší, pomenší, poslabší*). Mnohé z nich majú v SSJ a SSJČ obmedzujúce kvalifikátory *zried.* alebo *hovor.* Výnimočne sa vyskytuje v slovenčine i češtine v prípade *obstarší* predpona **ob-**. Sémanticky sa model prefigovaných komparatív zhoduje s predchádzajúcim modelom. Právetak vyjadruje zoslabenie miery vlastnosti v zmysle „pomerne, trochu + adjektívum”, v češtine „trochu, poněkud + adjektívum”. Ako synonymá k *obstarší* uvádza SSJ podoby *obstarnejší, obstarožnejší* a SSJČ české *obstarožní* s pejoratívnym prídychom.

Záver: Prefigované modifikovanie v oboch jazykoch nie je produktívne. Podoby až na *pomenší, postarší* majú v bežnej reči takmer nulovú frekvenciu.

3. prefixálno-sufixálne modifikovanie

3.1 prefigované modely z bodu 1 tvorené sufixami

3.1.1 slov.: prefix + Z_A + av(ý) čes. prefix + Z_A + av(ý)
 prefix + Z_A + kav(ý)

Obe dva neproduktívne typy s predponami **po-** (slov. *pobelavý, požltavý, požltkavý*, čes. *pobělavý*) a **na-** (slov. *načervenavý, nazelenkavý, nažltkavý*, čes. *nabělavý, nazelenavý*) slúžia len na vyjadrenie farebných odtieňov. Sémanticky vyjadrujú ešte menšiu mieru než s nimi zhodné neprefigované modely. Slovenské podoby s interfigovaným *-k-* majú pozitívny expresívny príznak.

3.1.2 slov.: prefix + Z_A + ast(ý) čes.:
 prefix + Z_A + kast(ý)

Výskyt slovenského modelu s predponou **na-** (*načernastý, načervenastý, nahnedastý, namodrastý, nazelenastý, nasivastý, nažltastý, nakyslastý, natrpkastý, nahorkastý, nahluchastý, nasprostastý* ap.) menej s **po-** (*počernastý, pohorkastý, pohluchastý*) je pomerne častý najmä pri farebných odtieňoch. Sémanticky odpovedá neprefigovaným podobám, ibaže miera vlastnosti je o niečo nižšia. Prefigované deadjektíva s interfigovaným *-k-* (*nažltkastý, načervenkastý, nazelenkastý*) sa vyskytujú len pri farbách a sú expresívne ladené.

3.1.3 slov.: prefix + Z_A + ist(ý) čes.:

Model na -ist(ý) je i v prefigovanej podobe s predponou **po-** v slovenčine pomerne zriedkavý (*počernistý, potemnistý*). V češtine sa nevyskytuje vôbec.

Záver: Prefigovanie už hotových, sufigovaním modifikovaných podôb adjektív využíva výlučne slovenčina, ak odrátame niekoľko málo českých adjektív z modelu *prefix + Z_A + av(ý)*. Pri všetkých typoch slúžia na prefixáciu predpony **po-** a **na-**. Najproduktívnejším typom je spojenie predpony **na-**, menej **po-** s adjektívami na -ast(ý), ktoré pokrývajú širokú paletu vlastností. Spojenia s interfigovaným -k- sa obmedzujú prevažne na farby tak, ako pomocou **po-** a **na-** prefigované podoby na -av(ý), -kav(ý), prípadne -ist(ý), ktorých produktivita je nevelká.

3.2 prefigované deadjektívne verbálne útvary

3.2.1 slov.: čes.: prefix + Z_{Vadj.} + l(ý)

Prefigované podoby na -l(ý) sú v češtine dominantným, najproduktívnejším modelom pre tvorbu adjektív so zmenšenou mierou vlastnosti. Sú to predovšetkým spojenia s predponou **na-** (*načernalý, nažloutlý, nasládlý, nahořklý, natvrdlý, nahluchlý, nachromlý, nahlouplý, navlhlý ap.*), ktoré sú veľmi frekventované. Spojenia s **při-** síce existujú, ale v SSJČ sú často obmedzované kvalifikátorom *řidč.*, napr. *příčernalý, přímodralý, přihnědlý*. Bez obmedzenia sú podoby *příhořklý, přísládlý, přihluchlý, přitloustlý, přihloupý ap.* Z ostatných predpôn nájdeme spojenia s **po-** (*počernalý, pobledlý, pohublý, potemnělý*) a **za-** (*začernalý, zahnědlý, zažloutlý, zahořklý, zatvrdlý, zavlhlý*). Predpony **ob-** a **o-** sa k farebným odtieňom nepripájajú (*obstárlý, obtloustlý, obhroublý; osláblý, ovlhly*).

Adjektíva na -l(ý) nie sú v skutočnosti adjektíva ale deverbatíva, ktoré pôvodne vznikali adjektivizovaním l-ových participií deadjektívnych slovies. Ich celkový význam v gradačnom zmysle (zmenšenie miery) modifikuje až ich príslušný prefix. Pretože sa tento typ tvorenia stal najproduktívnejším, a teda dominantným modelom v češtine, mnohé adjektíva na -l(ý) vznikali i prostou analógiou bez nutnej existencie východzieho deadjektívneho slovesa (podobne pozri i V. Šmilauer 1971, s. 129 a F. Trávníček 1951, s. 367). Fakt, že adjektíva typu *nahnědlý* možno pokladať sémanticky za gradačné formácie od adjektívnych slovotvorných základov (v tomto prípade od adjektíva *hnědlý*), označuje A. Sieczkowski (1957, s.79) v súvislosti s ich tvorením za prejav nepriamej derivácie, tzv. kvázisupletivizmu.

Adjektíva odvodené od deadjektívnych slovies s kmeňovým vokálom -a- alebo -e/ě- s: ponechávajú tento vokál i pred zakončením -l(ý), napr. *začernalý, namodralý, zarižovělý, nafialovělý*. Posledné dva z uvedených príkladov majú slovesný základ odvodený od desubstantívnych adjektív. Podobné zoslabenie miery dokážu vyjadriť v češtine i prefigované útvary na -l(ý) s verbálnym činnostným základom (*potesknělý, povadlý, nakleplý, naprasklý*), pričom prefix **na-** im pridáva ešte i význam začiatku deja. Mnohé možno chápať i ako vzniklé prefigovaním už hotových adjektívnych podôb niekdajších prídavných: *přiospalý, pooteklý, povysedlý, povadlý,*

povyhaslý. Je to v prípadoch, keď už základ je odvodený od predponových slovíes.

Pokiaľ ide o slovenčinu, prefixálno-sufixálne podoby na *-l(ý)* podobné českým registruje v malej miere i SSJ, ale obmedzuje ich kvalifikátormi *zastar.*, *zried.* alebo *kniž.*, čo znamená, že sa im súčasný spisovný jazyk vyhýba. Podľa E. Paulinyho (1981, s. 121-2) slovenčina využíva adjektíva na *-l(ý)* utvorené zo základného tvaru minulého času hlavne vtedy, keď sa nimi vyjadruje vlastnosť, ktorá značí už niečo iné než slovesný dej, napr. *čulý* (nie kto čul, ale bystrý), *smelý* (nie kto smel, ale odvážny). Ináč namiesto adjektív na *-l(ý)* používa trpné príchastia.

3.2.2 slov.: prefix + Z_{Vadj} . + *t(ý)/-n(ý)* čes.:

Prefigované adjektivizované trpné príchastia od deadjektívnych slovíes v slovenčine sú plnohodnotným ekvivalentom k českým prefixálnym podobám na *-l(ý)*, hoci nie sú tak frekventované ako modifikáty pomocou sufixov. Charakter ich zakončenia závisí na príslušnosti slovtvorného základu k slovesnému vzoru. Príchastia od slovíes patriacich pod vzor „minúť“ končia na *-t(ý)*, od „trieť“ na *-et(ý)* a od slovíes vz. „prosiť“ končia na *-n(ý)*, resp. *-en(ý)*. Výber prefixov je značne široký. Každý z nich okrem zoslabenosti v istom zmysle modifikuje výsledné adjektívum i čo do priebehu deja (začiatok, koniec). Z predpôn možno uviesť **na-** (*nasladnutý*, *nahluchnutý*, *navlhnutý*, *nahlúpnutý*), **po-** (*poblednutý*, *počernetý*, *pokri-vený*), **pri-** (*priblednutý*, *pritrpknutý*), **za-** (*zahnednutý*, *zažltnutý*, *zatvrdnutý*), **z-** (*zblednutý*, *zhrubnutý*, *zrednutý*), **vy-** (*vyblednutý*, *vychladnutý*), **o-** (*ostarnutý*, *oslabnutý*, *oblednutý*, *očernetý*). Čestina využíva iba niekoľko podôb na *-n(ý)* od slovíes s kmeňotvornou príponou *-i* (*pokřivený*, *oslabe-ný*).

Podobnú gradačnú schopnosť, spojenú i s vyjadrením priebehu deja, prejavujú tentoraz v oboch jazykoch zhodne i prefigované adjektivizované trpné príchastia s čisto verbálnym slovtvorným základom *prefix + Z_V + t(ý)/-n(ý)*, napríklad slov. *nahnitý*, *nahrbený*, *povádnutý*, *podraste-ný*, *pridusený*, *prihrbený*, čes. *natřžený*, *naprasknutý*, *nahlodaný*, *pokřce-ný*, *přůhrbený*, *přímhouřený*. České adjektivizované príchastia trpné typu *nazlobený*, *namračený* majú mieru vyjadrenia intenzity naopak veľmi vysokú.

Záver: Prefigované adjektivizované verbálne podoby nevyužíva slovenčina a čestina zhodne. Prefigované, adjektivizované, od pôvodu činné príchastia minulé na *-l(ý)* sú najproduktívnejším modelom v čestine. Slovenčina ich cíti ako archaizmy alebo bohemizmy (pozri aj M. Ivanová – Šalingová, 1975). Prefigované adjektivizované trpné príchastia na *-t(ý)*, menej na *-n(ý)* využíva na znižovanie gradácie slovenčina, ale nie až tak veľmi ako sufi-govaný model na *-ast(ý)* z bodu 1.

4. modifikovanie kompozíciou

4.1 slov.: $Z_A + (o) + A$ čes.:

Vyjadriť zoslabenie miery farebných odtieňov možno aj pomocou determinatívnych syntagiem, kde v úlohe určujúceho člena je adverbium *bledo*, *svetlo*, *zried* i *slabo*, čes. *bledě*, *světle* a v úlohe druhého, určovateľného člena adjektívum pomenúvajúce farbu. Takéto dvojslovné spojenia sú typické pre češtinu, zatiaľ čo v slovenčine uvedené syntagmy splyývajú v jeden zložený adjektívny celok, ktorý sa píše dovedna. Možno ich hodnotiť ako spojenia dvoch adjektívnych základov zviazaných spojovacím vokálom *-o-* v kompozitá (slov. *bledožltý*, *svetložltý*, *zried. i slabožltý*, čes. *bledě žlutý*, *světle žlutý*). Tento model je produktívny a použiteľný pri všetkých farbách.

České kompozitá zhodné vo všetkých troch voľbách prvého komponentu s *bledo-*, *slabo-* i *světlo-* so slovenskými nájdeme iba medzi zloženinami s desubstantívnym adjektívom v druhej pozícii. Tieto kompozitá vedľa zmenšenej miery vyjadrujú i vlastnícky vzťah k tomu, čo pomenúvajú oba komponenty zloženiny (slov. *bledovlasý*, *svetlovlasý*, *slabozraký*, čes. *bledovlasý*, *slabozraký*). Sémantický význam týchto slov sa rovná spojeniam „majúci bledé alebo svetlé vlasy, majúci slabý zrak“.

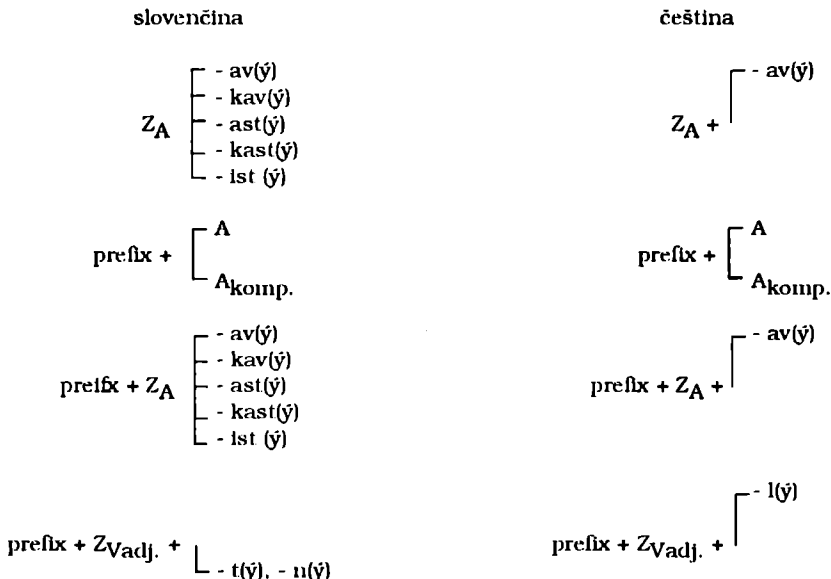
4.2 slov.: *polo-* + A čes.: *polo-* + A

Kompozitá s prvým členom *polo-* v češtine a slovenčine slúžia na vyjadrenie zmenšenej miery pri adjektívach označujúcich iné vlastnosti než farby (slov. *polojasný*, *polosladký*, *polosuchý*, *polotuhý*, *polomäkký*, *poloslepý*, čes. *polojasný*, *polohrubý*, *poloměkký*, *poloslepý*). Komponent *polo-* možno v oboch jazykoch pripojiť i k trpným prídastiam (slov. *pološialený*, *polonahnevaný*, *polosýty*, *polovzdelaný*, *polozatvorený*, čes. *pološílený*, *polozavřený*, *polovzdělaný*). Uvedené kompozitá sú zhodné v češtine s dvojslovnými spojeniami s *napůl* + A (*napůl šedivý*, *napůl plešatý*), ku ktorým má slovenčina spojenia pomocou *spolovice* + A (*spolovice prázdny*). Na rozdiel od predchádzajúcich zloženín s *bledo-*, *svetlo-* a *jasno-*, ktoré vyjadrujú zoslabenie intenzity farebných odtieňov, komponent *polo-* sa so základmi vyjadrujúcimi farby nespojuje. Menej časté, ale s rovnakým zoslabujúcim účinkom, sú v slovenčine i češtine spojenia s komponentom *nedo-* + *trpné prídastie* (slov. *nedokruvený*, *nedoperený*, čes. *nedopeřený*).

Záver: Modifikovanie kompozíciou v pravom zmysle slova i čo do tvaru využíva slovenčina. České ekvivalentné spojenia nezložené sa však s nimi sémanticky úplne zhodujú. Kompozitá s *polo-* používajú obidva jazyky rovnako.

X X X

Ak postavíme rozobrané modely z oboch sledovaných jazykov paralelne vedľa seba, vystúpia diferencie medzi slovenčinou a češtinou napriek ich blízkosti a genetickej príbuznosti veľmi výrazne:

Českým dominantným typom sú prefigované adjektíva na *-l(ý)*, ktorým formou a tvorením okľukou cez sloveso sú blízke slovenské prefigované adjektíva na *-t(ý)*, menej na *-n(ý)*. Nie sú však zďaleka tak frekventované ako české. V slovenčine dominujú sufigované podoby, ani nie tak na *-av(ý)*, resp. *-kav(ý)*, ako skôr neprefigované a prefigované podoby zakončené pre češtinu nezvyčajným sufixom *-ast(ý)*, prípadne *-kast(ý)*, ktorý sa v češtine vôbec nevyskytuje. Má však silnú oporu v iných slovanských jazykoch, napr. v slovinčine (*belkast, sivkast, zelenkast, kiselkast, slankast, okroglast*), v chorvátčine a srbčine (*cmkast, sivast, crvenkast, okruglast*), v ukrajinčine (*bilastyj, červonastyj, krugliastyj*) i v poľských dialektoch (*modrzasty, siwiasty, żieleniasty, posiwiasty, poczerwieniasty, podługasty*).

SYMBOLY A SKRATKY

- Z_A - adjektívny slovotvorný základ
 $Z_{Vadj.}$ - slovotvorný základ od deadjektívneho slovesa
 $A_{komp.}$ - adjektívum v komparatíve
 SSJ - Slovník slovenského jazyka. Bratislava 1959-1968, 6 zv.
 SSJČ - Slovník spisovného jazyka českého. Praha 1960-1971, 4 sv.

LITERATÚRA

- HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia I. Tvorenie slov. Bratislava 1971.
 IVANOVÁ-SALINGOVÁ, M.: Prídavné mená vyjadrujúce malú mieru v slovenčine a češtine. Slovenská reč, 40, 1975, s.137-148.

- LETZ, B.: Gramatika slovenského jazyka. Bratislava 1950.
 MLUVNICE ČESTINY 1. Praha 1986.
 MORFOLÓGIA SLOVENSKEHO JAZYKA. Bratislava 1966.
 PAULINY, E.: Slovenská gramatika. Bratislava 1981.
 SIECZKOWSKI, A.: Struktura słowotwórcza przymiotników czeskich i polskich. Wrocław 1957.
 SMILAUER, V.: Novočeské tvoření slov. Praha 1971.
 TRÁVNÍČEK, F.: Mluvnice spisovné češtiny I. Praha 1951.

ADJECTIVES WITH REDUCED DEGREE OF INTENSITY IN SLOVAK AND IN CZECH

Adjectives describe or limit the properties and symptoms of nouns. Many of them can be modified with affixes so that they are able to express not only a property, but also its degree or extent. It is possible to intensify the qualitative and quantitative properties perceivable through our senses (colour, taste, age, dimensions, temperature, etc.). Through modification arise semantically identical synonyms, differing only by the degree or intensity of a property, eventually by the presence of an expressive symptom.

There are considerable differences between the individual types of gradation adjectives in Slovak and in Czech. Among the adjectives indicating a reduced degree of a quality the most frequently used Slovak adjectives are those with affixes **-ast/ý/**, however, they also can have a prefix (*modrastý*, /na/*zelenastý*, /na/*kyslastý*, *tvrdastý*, *okružlastý*, *teplastý*, /na/*hluchastý*, /na/*sprostastý*). The adjectives ending in the **-kast/ý/** suffix variation have a positive expressive tone (*hnedkastý*, /na/*žltkastý*, *tvrdkastý*). Less frequent are the forms ending in **-av/ý/**, eventually the expressively tuned suffixes **-kav/ý/**, such as *hnedavý*, *hnedkavý*, *tvrdavý*, *tvrdkavý*. Adjectives ending in **-av/ý/** appear in a limited extent in Czech too (*bledavý*, /na/*zelenavý*, *snědavý*). In contrast to Slovak, in Czech prevail the adjectivised endings in **-l/ý/**, with a wide scale of prefixes, providing them with a sense of degree or extent e.g. *nažloutlý*, *nahofklý*, *natvrdlý*, *nahluchlý*, *nahlouplý*; *zahnědlý*, *zavrdlý*, *zavhlý*; *pobledlý*, *potemnělý*; *obloustlý*, *obhrublý*; *osláblý*, *ovhlý*). They are formed through indirect derivation, from adjective verbs. In Slovak these forms are replaced by adjectivized passive participles, also derived from deadjective verbs. Most of them ending in **-t/ý/**, e.g. *nasladnutý*, *nahluchnutý*; *poblednutý*; *pritrpknutý*; *zažltnutý*; *zblednutý*; *vyblednutý*; *ostarnutý*.

In the group of compound words expressing a decreased degree the Slovak uses for colours compounds formed with **bledo-** and **svetlo-** (*bledožltý*, *svetlomodrý*), eventually with **slabo-** (*slabožltý*). In Czech priority is given to semantically identical, non-compound, two-word connections (*bledě žlutý*, *světle modrý*). Connections with **polo-** serve in both languages for reducing qualities, other than colours (*pološasný*, *polosladký*, *polosuchý*, *polotuhý*, *poloslepý*).

Other models mentioned in the paper are not productive any more, and their frequency in both languages is relatively low.